

СТА Н О В И Щ Е

на Доц. д-р Елена Койчева
за дисертацията на Александър Заралиев
„Германските ордени в Прибалтика XII-XIII в.
(Представата за „другите“)

През последните няколко десетилетия темата за „Кръстоносните походи“ стана отново актуална в световната медиевистиката и към нейното изследване се насочиха учени и специалисти от различни страни. Българската историческа наука също успя да даде своя принос към разкриване на различни аспекти от това движение на Изток, което дълго време диктува източната политика на западните държави.

Като стойностен в разработването на тази проблематика може да бъде определен и представеният дисертационен труд, тъй като той разкрива историята на германските ордени в Прибалтика през XII-XIII в., изграждането на тяхната идеология, култура и самосъзнание, както и формиращата се в резултат на по-продължително общуване „представа за другите“. Такова многопластово изследване липсва в българската, а също не и в световната медиевистика, макар, че отделни страни от историята, развитието и структурата на Тевтонския орден и на динамиката на северните кръстоносни походи са дискутирани в историографията.

Дисертацията се изгражда върху широка и разнообразна палитра от извори и литература, което придават завършен вид на труда. Малко необичайно ми се струва разделянето на наративните източници на „източни“ и „западни“ в автореферата, както и използването в дисертацията на термина „образни източници“, към които се причисляват както художествените и архитектурни паметници, така и монетите, печатите и гербовете.

В началото авторът се спира на създаването и развитието на Тевтонския орден до 1291 и неговите трансформации от братство в хоспитален, а след това и във военномонашески орден, като в това отношение той не се различава съществено от другите два ордени – на хоспиталиерите и тамплиерите. Разширяването обаче на неговото влияние в Източното Средиземноморие се дължи на подкрепата на императорите на Свещената Римска империя, които превръщат ордена в средство за политическо влияние. Александър Заралиев нагледно представя структурата и висшите длъжности в Тевтонския орден, като се спира на всяка една от тях.

Интересен, но необходим фрагмент в работата е разглеждането на ролята на географския фактор и климатичните условия в Прибалтика, които довеждат до изоставане в нейното, икономическо, политическо и културно развитие. На темата за Северните кръстоносни походи през XII- XIII също е отделено специално място, на участниците в тях, както и на различните етносоциални и езикови общности в този граничен ареал. Понятията „кръстоносец“ и „справедлива война“ са дефинирани само с по 1-2 изречения, а това са ключови и широко дебатирани термини в литературата и на тях би трябвало да им се отдели повече място в изследването.

Във втора глава на дисертацията, където се разглежда процеса на навлизане на германските ордени в Прибалтика и стратегията на Тевтонския орден за завладяване на пруските племена, авторът правилно отбелязва, че това са кръстоносни походи за насилствено налагане на християнството, които съчетават в себе си кръстоносна идеология и утвърдена в края на XII в. практика. Но макар че папската благословия ги приравнява с тези към Светите земи, трябва да се има предвид, че кръстоносните походи към Йерусалим нямат подчертано мисионерски функции т. е. насилствено покръстване, с каквито са натоварени Северните походи, а само освобождаване на християнските земи от неверника.

Тук възниква въпроса дали папската политика и кръстоносните походи в първата четвърт на XIII в. се насочват към Прибалтика, защото се губят позиции на Изток и освен това, тъй като тези земи са в Европа, те могат по-лесно да бъдат контролирани от папската институция и европейските владетели? Основният извод от история на кръстоносните походи е, че войните повече разделят, отколкото обединяват участниците в тях. Освен това представата за тези походи се изгражда на базата на по-късни преписи на изворите, на историографията от XIX в. и на националистическите идеи на XX в. Много добра илюстрация на този факт е текстологичният и историографският анализ на Ливонския кръстоносен поход (1240-1242) от докторанта и отхвърлянето на мита за съществуването на единен католически план за обединена „кръстоносна агресия“ срещу руските земи, хипотеза, наложена от историографията на XIX в.

Най-голям е приносът на А. Зарев в последната глава на дисертационния труд, където се разглежда представата на германските ордени не само за другите, но и за себе си. Изворите, използвани в тази глава са различни в стилово и жанрово отношение и в тях се включва както епическата поезия от XII-XIII в. така и хералдиката на ордена, иконографията на монетите и печатите. Модел за изграждане на кръстоносната идеология и на представата за себе си е старозаветната традиция и нейните герои на вярата, Макавеите. Те са воители от Стария завет и предшественици на религиозната война, с които се идентифицират рицарите от Тевтонския орден, което дава основание за определяне на последните като „новите Макавеи“. Новозаветни лица и светци, с които Орденът се самоидентифицира и почита, са главно Дева Мария, св. Елизабет(а), св. Мавриций, св. Георги, св. Варвара и др. Що се отнася до представата за другите (местните балтийски племена) ранните извори не са така негативно настроени към тях, смятат ги за гостоприемни, склонни към пиене, но не и към възприемане на християнството. Поради това те са вероломни, неспазващи мирните договори и примитивни в техническо отношение. В представите пък на местните племена и народи кръстоносците, военномонашеските ордени и западноевропейските заселници са надменни, поради Христовата вяра и техническите им умения. Въпреки различията между коренните жители на Прибалтика и кръстоносците, много добре са представени противоречията и синтеза между древните традиции на завареното население с религиозните и културни практики на католическа Европа.

В целия труд проличава езиковата култура на автора, способността му да анализира изворите и историографията без да се отклонява от основните проблеми, както и да изгражда свои концепции за събития и хора в една сложна и пълна с противоречия епоха и културна среда. Акцентът пада върху темата за образа на другия и в това отношение приносът на автора е безспорен. Освен това дисертацията е придружена с няколко текстови приложения и превод на извори, фрагменти от

монументални паметници и изображения върху знамена, хоругви и картини, които са много добра илюстрация към целия текст, както и представените накрая карти.

Всичко това, както и респектиращия обем на библиографията и списъка на научните публикации (9 на брой) ми дават основание да препоръчам на уважаемото жури да присъди на Александър Заралиев образователната и научна степен „доктор”.